

Морозюк Н. С. ,

кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Одеський державний аграрний університет, Одеса (Україна)

Сучасний стан економічної безпеки в кризових умовах

Moroziuk Nataliia,

PhD , candidate of economical sciences, assistant professor of the chair «Accounting and Auditing» Odesa state agrarian university, Odesa (Ukraine)

The modern state of economic security is in crisis terms

Анотація.

Розкривається поняття економічної безпеки в аспекті створення умов для економічного зростання починаючи з мікро рівня на підставі впровадження інституцій, що необхідні при трансформації економіки. Визначається проблема моніторингу стану економічної безпеки в кризових умовах. Вивчення механізму створення системи моніторингу стану економічної безпеки регіону як при здійсненні господарської діяльності. Розглядається аспект створення системи комплексного контролю і аналізу стану економічної безпеки країни, обумовлений існуючою системою моніторингу рівня економічної безпеки в країні в умовах наявності власного виробництва продовольства.

Моніторингова діяльність є сукупністю процесів моніторингу, таких як збір, обробка і представлення інформації; технологія і організація, а також забезпечення здійснення процесів моніторингу. Концептуальна схема моніторингу допускає наявність в системі різних підсистем, що відрізняються між собою по рівню об'єктів і предмету моніторингу. Аналізуючи відносини економічної безпеки слід зазначити, що всі об'єкти, моніторингу знаходяться в постійній динаміці; а динаміка буває як позитивною, так і негативною, такою, що приводить до виникнення ризику і погроз безпеки регіону.

Summary.

The concept of economic security opens up in the aspect of conditioning for the economy growing, beginning from mikrolevel on the basis of introduction of institutes, that necessary during transformation economies. The problem of monitoring of the state of economic security is determined in crisis terms. Study of mechanism of creation of the system of monitoring of the state of economic security of region as during realization of economic activity. The aspect of creation of the complex checking and analysis of the state of economic security of country system is examined, conditioned by the existent system of monitoring of economic strength security in a country in the conditions of presence of own production foods.

Monitoring activity is totality of monitoring processes, such as collection, treatment and presentation of information; technology and organization, and also providing of realization of monitoring processes. The conceptual chart of monitoring assumes a presence in the system of different subsystems that differ inter se on the level of objects and article of monitoring. Analyzing the relations of

economic security it should be noted that all objects, it is been monitoring in a permanent dynamics; and a dynamics is both positive and negative, such that results in the origin of risk and threats of safety of the region.

Ключові слова.

Економічна безпека, конкуренція, економічний ризик, дебіторська заборгованість, моніторинг, управління.

Keywords.

Economic security, competition, economic risk, account receivable, monitoring, management

Постановка проблеми. Система економічної безпеки держави розглядається як цілісність, що виникає в результаті взаємодії таких складних процесів, як узгодження національних інтересів, протистояння загрозам і ресурсне забезпечення в межах наявних об'єктивних і суб'єктивних обмежень, властивих даній системі.

Актуальність пошуку нових ідей з метою створення умов економічної безпеки стає пріоритетним напрямком державної економічної політики. В цьому аспекті авторська ідея проектування умов економічної безпеки, заходів щодо її забезпечення та впливу на економічну злочинність є необхідною вимогою теперішнього часу.

Створення умов економічної безпеки - найважливіший пріоритет будь-якої країни. Поняття економічної безпеки має альтернативним поняття економічних загроз, до яких відноситься економічна злочинність, що виникає в умовах можливості конкурувати з легальною економікою та відображає недоліки її стану. За оцінками експертів частка незаконної економічної діяльності на Заході складає від 5-6 відсотків у Канаді, Франції і Норвегії, до 8-17 відсотків у Швеції і США, у Росії ця цифра складає близько 25 відсотків, в Україні ж, за різними оцінками, - від 35 до 55 відсотків [1, с. 280-296]. Досвід боротьби з економічною злочинністю свідчить, що лише кримінально-правові заходи є в сучасних умовах недостатніми.

Аналіз останніх досліджень.

Сучасна наука володіє значним арсеналом методів і способів, що передують вивченню сучасного стану економічної безпеки в кризових умовах, серед яких найбільш поширеним є моніторинг, який розглядається науковцями як метод наукового пізнання, як технологія проведення досліджень, як спосіб спостереження за процесами чи явищами.

У вітчизняній економічній теорії та практиці проблема моніторингу стану економічної безпеки, вдосконалювання й оптимізації системи забезпечення представлена досить обмежено, що й обумовило необхідність розробки в даному дослідженні нових підходів до вивчення проблеми вдосконалювання системи забезпечення економічної безпеки на підставі створення системи моніторингу рівня безпеки у державі.

Проблема забезпечення умов економічної безпеки є предметом діяльності РНБО, Інституту стратегічних досліджень при Президентові України. Найбільш повно ці питання розглянуто у працях таких провідних вчених України як П.П. Борщевського, О.Д. Гудзинського, Пірожкова СІ., Сухорукова А.І., Козаченко А. В., Ляшенко О.М., Білоусова В.Т., Симовян С.В., Іванова Ю.Б., Чорної А. М. Серед зарубіжних науковців слід відзначити В. Агаєва, Л. Абалкіна, І. Богданова, А. Богомолова, Ю.Б. Іванова, П.Т.

Бурдукова, Р.З., Д.В. Шахова, С.Ю. Глазьева, О.І. Субетто та інші. Невирішеним питанням є забезпечення належного стану економічної безпеки як умови економічного зростання держави, починаючи з мікрорівня.

Постановка завдання. Дослідити умови підвищення рівня економічної безпеки в державі як підґрунтя економічного зростання. Обґрунтувати поняття економічної безпеки, її структуру, необхідність створення недержавних служб економічної безпеки та їх функцій. Об'єкт дослідження - умови економічної безпеки в Україні. Аналізувалися відносини, що мають місце при формуванні та функціонуванні економічної безпеки як умови економічного зростання.

Практичне значення полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження недержавних служб або агенцій економічної безпеки та запропоновано перелік їх видів діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Економічною безпекою вважається це здатність і можливість для економіки країни розвиватися в умовах конфліктів, невизначеності, ризиків стосовно умов існуючої дійсності. С точки зору класифікації на зовнішні та внутрішні фактори, необхідний рівень економічної безпеки України можуть забезпечити тільки внутрішні системні фактори, що формують її цілісність і адаптивність до змін.

Відповідно до, категорії показника економічна безпека відноситься такий стан національної економіки, який дає можливість зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатен задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. Зважаючи на це, складовими системи економічної безпеки є: макроекономічна, зовнішньоекономічна, інвестиційна, фінансова, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека (рис. 1) [3].

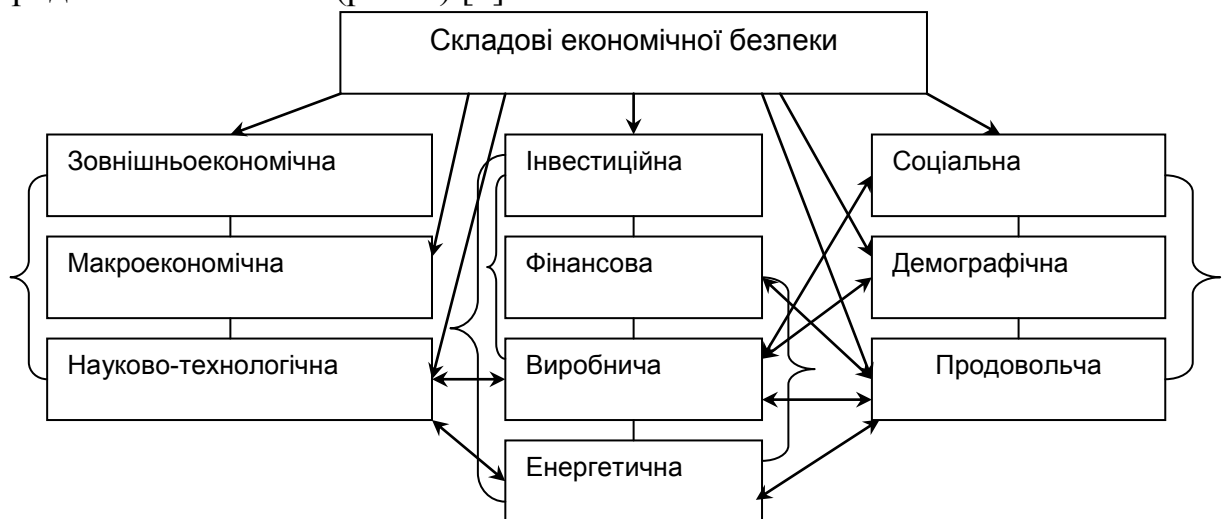

Рис. 1. Складові системи економічної безпеки та їхній взаємозв'язок

Однією із засадничих складових економічної безпеки України є продовольча безпека. Сьогодні в Україні найактуальнішою стає вимога підвищення рівня продовольчої безпеки, оскільки, переживши підриг такої безпеки ще в 90-ті рр. ХХ ст., країна не вийшла з віражу продовольчої небезпеки дотепер. Навпаки, ситуацію можна вважати такою, що погіршилась як за кількісними, так і за якісними ознаками. Якщо першопричиною втрати продовольчої безпеки понад 20 років тому була неспроможність власного сільськогосподарського виробництва забезпечити населення продуктами

харчування та нестача державних коштів для закупівлі продовольства в необхідній кількості, то наразі ситуація стала ще скрутнішою через суттєве погіршення якості продовольства, спровоковане здебільшого глобалізаційним натиском.

З точки зору відомого науковця Ляшенко О.М., національна економічна безпека перебуває під загрозою тоді, коли зміна зовнішніх економічних параметрів може зруйнувати економічну систему [2, с. 161–164.].

Система економічної безпеки України має будуватися з огляду на світовий науковий і практичний досвід. Проте Україна, економіка якої є транзитивною і має свої особливості, не може покладатися на автоматичне розв'язання проблем економічної безпеки через механізми, напрацьовані розвиненими країнами. Досвід свідчить, що декларовані цілі міжнародного співробітництва часто не підкріплені реальними діями. Це виявляється в надмірній диференціації економічних показників розвинених і транзитивних країн, дискримінації останніх у зовнішній торгівлі і міжнародному інвестуванні. Так, ООН декларує такі благородні цілі людства, як подолання бідності, поширення загальної освіти, розвиток глобального партнерства. За рішеннями конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро) і Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганнесбург) проголошено перехід людства до етапу сталого розвитку, щоб спрямувати зусилля світового співтовариства на системну нейтралізацію соціальних, економічних та екологічних диспропорцій [5, с. 230-238].

Сутність економічної безпеки визначається складним і багатоплановим суспільним явищем, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву і нерозривно пов'язане з такими поняттями, як: інтереси – національні, державні, суспільні, корпоративні, індивідуальні; стійкість – національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи; незалежність – економіки від зовнішніх ринків, вироблення національної економічної стратегії без зовнішнього впливу; відтворення – головним життєво-важливим інтересам в економічній сфері для суб'єкта будь-якого рівня – від особи до держави.

Серед більшості закордонних експертів, які займаються проблемами національної продовольчої безпеки, переважає точка зору, що конкретна держава має прагнути забезпечити споживання продовольства в країні на рівні 70-75% за рахунок виробництва основних життєво важливих продуктів харчування на базі власного національного агропромислового комплексу.

Слід підкреслити наявність такого явища як «дилема безпеки», що можна представити як протиріччя між коротко і довгостроковими цілями забезпечення безпеки, а також між окремими завданнями по її забезпеченню.

Дилема безпеки в Україні полягає в мінімізації протиріччя між двома завданнями: інтегруванням у світове господарство та створенням свого власного внутрішньо цілісного господарчого комплексу на ринкових принципах; це протиріччя між зовнішньою і внутрішньою інтеграцією, між зовнішньою і внутрішньою лібералізацією, як воно органічно присутнє країні перехідного періоду.

На думку авторів, загрозам в області економічної безпеки необхідно протиставити єдину програму - систему проєктів, орієнтованих на посилення механізму державного регулювання і контролю; створення єдиної системи

правоохоронних органів, націлених на ефективну профілактичну діяльність з метою мінімізації загроз в області національних економічних інтересів. Також необхідно брати до уваги структуру економічної безпеки країни. Автори дотримуються точки зору, що структура економічної безпеки має такі складові як продовольча безпека, екологічна, енергетична, інноваційна, інвестиційна, податкова, зовнішньо економічна, демографічна та епідеміологічна безпека.

Напрямок на мінімізацію загроз треба починати з мікрорівня, бо загрози і кризові явища завжди починаються на рівні домогосподарств та фірм.

Діючі інститути забезпечення економічної безпеки необхідно чітко спеціалізувати за їх функціями, цілями і завданнями.

Економічна безпека, як властивість економічних процесів, забезпечується двома механізмами: самоорганізації і управління. Сучасна політика створення умов економічної безпеки має забезпечити баланс або гармонізацію інтересів економічних груп і сил між собою та інститутами влади. Слід відзначити пріоритетність відповідності стратегії економічної безпеки принципам концепції ноосферизму, автором якої є академік В.І. Вернадський. З даною концепцією перехрещується і концепція енергетичної вартості, автором якої є професор О.І. Субетто, що передбачає необхідність врахування енергетичної складової як якості, що має будь-який товар чи послуга, разом з вартістю та споживчою вартістю. Іншими словами, економічні відносини повинні бути піднятими на якісно інший рівень як важливий елемент політики в сфері забезпечення економічної безпеки, як підґрунтя впровадження стратегії економічного зростання.

Слід зазначити, що в умовах переходу до ринкових економічних механізмів в Україні безсистемно інкорпорується структурні елементи та інструменти ринкової економіки, в основному інституційні на підставі простого копіювання досвіду країн ринкової економіки. Досвід недержавних структур, що утворюють системну інфраструктуру ефективного механізму ринкової економіки практично ігнорується.

Аналіз теоретичних джерел і досвіду практичної роботи дозволили запропонувати таку структуру дослідження:

1. Передпроектні дослідження.
2. Ініціація проекту.
3. Концепція проекту.
4. Розробка проекту.
5. Впровадження проекту.
6. Завершення проекту.

Проблеми, що пов'язані з недостатнім рівнем економічної безпеки та відсутністю ефективної системи моніторингу, обумовлюють ризики виробників, ризики імпортерів та експортерів, ризики населення (здоров'я, рівень захворювань та працездатність), ризики держави (державного бюджету), та інших суб'єктів бізнес-відносин і, в цілому, стратегічно – впливають на можливості економічного зростання.

Функції системи моніторингу стану економічної безпеки регіону є такими:

- регулююча - як функція створення індикаторів рівня продовольчої безпеки;
- контролююча;
- бюджетно - формуюча - як функція одержання коштів для державного

бюджету;

- інформаційна - як функція обміну інформацією між всіма суб'єктами відносин.

Результати досліджень авторів та досвід практичної роботи у бізнес-структурах безпосередньо свідчать про необхідність створення й у нашій країні таких інституцій інфраструктури розвиненої економіки, при використанні послуг яких суб'єкт бізнесу мав би можливість одержати необхідну інформацію про партнера і дотриматися правила профілактики виникнення дебіторської заборгованості. Такою є запропонована до організації служба економічної безпеки бізнесу.

Завдання, що вирішуються недержавною системою, спрямовані на захист законних прав і інтересів підприємців і сприяють розвитку підприємницької діяльності. Тому недержавна система виступає об'єктивним союзником державної і це визначає необхідність їхньої взаємодії, що розширює можливості держави в боротьбі з економічними злочинами.

На думку авторів, недержавна система економічної безпеки є найбільш адаптованою до змін і є сприятливим середовищем для здійснення проектної діяльності. Як правило, вона представлена у виді різних агентств економічної безпеки або агенцій з керування ризиками, діяльність яких відбувається у взаємодії як з державними структурами, так і з організаціями, що здійснюють аналогічну діяльність, охоронними агенціями тощо.

Типові послуги пропонованої до створення служби економічної безпеки бізнесу містять у собі:

1. Ведення регіональної бази даних - недержавного реєстру підприємств і підприємців - як реєстрів надійних та ненадійних партнерів.

2. Використання реєстру для надання інформації і зменшення економічних ризиків у комерційній (підприємницької) діяльності.

3. Інформаційно-довідкові послуги.

4. Аналітичні послуги.

5. Супровід бізнес-проектів.

6. Оцінка надійності суб'єктів, що здійснюють діяльність. Для забезпечення умов економічної безпеки діяльності бізнесові необхідно виробити модель поведінки, що буде орієнтована на запобігання і мінімізацію ризиків і їхніх наслідків. Сукупний ризик, якому піддається підприємство, складається з двох частин: системного (зовнішнього) і несистемного ризику. Системні ризики можна передбачати і практично ніколи їх не можна уникнути. Протидіяти таким ризикам можна, тільки створюючи резерви на випадок їх появи.

Ризики, що зв'язані з управлінськими рішеннями, є частково керованими і несистемними. Однією з послуг проекту є аудит ризиків підприємства, що дозволяє оцінити взаємодію зовнішнього і внутрішнього середовищ бізнесу. Послуга складається з декількох етапів.

Етап 1. Аудит ризиків і представлення висновку.

Етап 2. Розробка рекомендацій і алгоритму управління ризиками. Управління ризиком має бути економічно доцільним.

Етап 3. Розробка проекту/проектів зі зниження рівня ризиків та проектування антиризикових заходів за групами.

Етап 4. Створення організаційного механізму для керування ризиком.

Найбільш важливим є 4-й етап, він припускає:

- формування нормативне - правової бази моніторингу;
- визначення складу об'єктів моніторингу, їх аналіз і класифікація (сільськогосподарські підприємства; переробними продовольчої сировини; імпортери продовольчої сировини; імпортери готових продовольчих товарів; експортери продовольчої сировини; експортери готової продукції);
- визначення форми і об'єму моніторингу;
- визначення методів проведення дослідження;
- розробка інструментарію дослідження, заснована на визначенні складу показників що забезпечують максимальний обсяг можливих проблем, використання цих показників (індикаторів) в діяльності по управлінню станом продовольчої безпеки, а також - простота і точність визначення вибраних показників;
- розробка технології обробки результатів моніторингу;
- розробка форм надання звітних документів про результати моніторингу і періодичності уявлення;
- визначення споживачів інформації про результати моніторингу;
- визначення необхідних ресурсів на проведення моніторингу і джерела їх покриття.

Слід зазначити, що залежно від специфіки регіону - частина прийнятих для моніторингу показників не зможе повністю охарактеризувати окремий регіон. Це означає, що даному регіону притаманні ті функції, у сфері формування умов економічної безпеки, які він не в змозі виконати на сьогоднішній день.

Можна припустити, що у під час експлуатації системи моніторингу стану економічної безпеки, може сформуватися ієрархічна сукупність показників, що комплексно описують поліпшення економічної безпеки як в державі в цілому, так і в розрізі регіонів, при цьому, склад показників буде різний, виходячи з принципу - чим вище рівень, тим менше склад системи показників.

У країнах з розвиненим підприємницьким середовищем управління ризиками і умовами економічної безпеки широко розповсюджено. В останні 3 - 5 років цим активно починають займатися й в Україні.

Висновки.

На даний час стан економічної безпеки потребує постійного моніторингу, створення нових або трансформації існуючих організаційних структур, що відповідають за підтримання належного рівня економічної безпеки, розгляду питань її забезпечення на підставі впровадження сучасних управлінських методологій, що мають створювати базу для удосконалення умов економічної безпеки через реалізацію відповідних проектів і програм.

Розробка стратегії економічного зростання повинна здійснюватись на підставі розробки програми національної безпеки, що складається з сукупності ряду проектів, які мають забезпечити: відповідність стратегії зростання принципам надактуальної концепції ноосферизму - гармонійної взаємодії усіх видів діяльності людей та Природи; врахування принципу енергетичної вартості при розробці пріоритетів економічного зростання країни; створення сприятливих для усіх макроекономічних агентів змін законодавчого та адміністративного оточення діяльності.

Моніторинг та управління ризиками на підставі створення незалежної служби економічної безпеки - це придбання конкурентної переваги, що має не тільки тактичну, але і стратегічну перспективу. При прогнозуванні

економічного зростання та його моделюванні практично не приймається до уваги фактор тіньової економіки, хоча автори, що аналізують досвід країн ринкової економіки, підкреслюють необхідність прийняття до уваги проблем достовірності та проблеми відповідності часу в прогнозуванні та розробці ефективної економічної політики держави.

Література.

1. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : [монография] / Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. — К.: Либра, 2003. — 280 с.
2. Ляшенко О. М. Основні засоби досягнення продовольчої безпеки у регіоні / О. М. Ляшенко // Вісник Східноукраїнського державного університету. — 2000. — № 4(26). — С. 161–164.
3. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України – 2012 - [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru>
4. Субетто А. И. Ноосферизм. Введение в ноосферизм. / А. И. Субетто // СПб.: КГУ им. Н. А. Некрасова, КГУ им. Кирилла и Мефодия - 2001. – С.537.
5. Экономическая безопасность: новая парадигма формирования и обеспечения : [монография] / [под ред. Э. М. Сороко, И. А. Белоусова, Т. И. Егорова-Гудкова]. — Одесса: ИКТ, 2011. — 544 с.
6. Чорна А. М. Загрози ресурсному забезпеченню економічної безпеки підприємства / А. М. Чорна // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіонів України : Всеукр. наук.-практ. Інтернет - конференції., 16-26 листоп. 2009 р. : тези доповід. — Дніпропетровськ: ДДФА, 2009. — Т. II. — С. 167–168.

References.

1. Kozachenko, A.V. Ponomarev, V.P., and Liashenko, A.N. (2003), *Ekonomycheskaia bezopasnost predpriyatia: suschnost y mekhanizm obespechenia* [Economic security of enterprise: essence and mechanism of providing], Lybra, Kyiv, Ukraine.
2. Liashenko, O. M. (2000) “The fixed assets of achievement of food safety in are region”, *Visnyk Skhidnoukrains'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 4(26), pp. 161–164.
3. Methodology of calculation of economic strength of Ukrain (2012), available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru>.
4. Subetto, A. Y. (2001) *Noosferyzm. Vvedeniye v noosferyzm* [Noosferyzm. Introduction is Noosferyzm], SPb.: KHU ym. N. A. Nekrasova, KHU ym. Kyrylla y Mefodyia, Kyiv, Ukraine.
5. Soroko, E. N. Belousova, Y. A. Ehorova-Hudkova T. Y. (2011) *Ekonomycheskaia bezopasnost: novaia paradyhma formirovaniya y obespechenia* [Economic security: new paradigm of forming and providing], YKT, Odessa, Ukraine.
6. Chorna, A. M. (2009) “Threat to the resource providing of economic security of enterprise”, *Zbikka dopovidej na Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konferentsii*, [Issues of the day of economic and social development of regions of Ukraine], Aktual'ni problemy ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku rehioniv, DDFFA, T. II., Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 167–168.